

ALISHER NAVOIYNING FORSIY G‘AZALLARI TILI VA USLUBI

Ravzatulloyeva Soniya

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti,
Filologiya fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiy tomonidan fors tilida bitilgan g‘azallarning til va uslubiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Shoirning forsiy she‘riyatidagi badiiy mahorati, so‘z tanlovi, obrazlar tizimi va uslubiy uslublari o‘zbek va fors adabiyoti kontekstida ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, forsiy g‘azallar, til, uslub, badiiy ifoda, mumtoz adabiyot, metafora, tasvir.

Аннотация: В этой статье анализируются языковые и стилистические особенности Газелей, написанных Алишером Навои на персидском языке. Художественное мастерство поэта в персидской поэзии, выбор слов, образная система и стилистические приемы рассматриваются в контексте узбекской и персидской литературы.

Ключевые слова: Алишер Навои, персидские Газели, язык, стиль, художественное выражение, классическая литература, метафора, образ.

Abstract: This article analyzes the linguistic and stylistic features of Ghazals written by Alisher Navoi in Persian. The poet's artistic skill in Persian poetry, choice of words, imaginative system and stylistic techniques are considered in the context of Uzbek and Persian literature.

Keywords: Alisher Navoi, Persian Ghazals, language, style, artistic expression, classical literature, metaphor, image.

Kirish

Alisher Navoiy nafaqat o‘zbek mumtoz adabiyotining, balki butun islomiy sharq adabiyoti tarixining eng yirik vakillaridan biridir. U o‘zbek tilida (ya‘ni, chig‘atoy tilida) yaratgan adabiy merosi bilan bir qatorda, fors tilida ham mohirlik bilan asarlar bitgan. Forsiy g‘azallar, asosan, Navoiyning she‘riy ijodida ikkinchi qatorni egallaydi, ammo ularning badiiy, falsafiy va estetik qiymati nihoyatda yuqori.

Navoiy o‘z forsiy g‘azallarida ham yuksak poetik darajaga erishgan. Uning bu tilga bo‘lgan chuqur e‘tibori va mahorati shoirning ikki tillilikda yuksak badiiy ifoda vositalarini qo‘llay olganligini ko‘rsatadi. Forsiy adabiyotda bu kabi ikki tillik hodisa ko‘plab shoirlarda kuzatiladi, ammo Navoiyning o‘rni o‘ziga xos va betakror.

Mazkur maqolada Navoiyning forsiy g‘azallarida qo‘llangan tildagi poetik birliklar, badiiy ifoda usullari, ramz va timsollar, hamda uslubiy yondashuvlar o‘rganiladi. Bu orqali uning forsiy ijodidagi o‘ziga xosliklar aniqlanadi va umumiy adabiy jarayondagi o‘rni baholanadi.

Alisher Navoiy ijodining muhim qirralaridan biri bu – uning ikki tilli she‘riyat yaratishdagi yuksak mahoratidir. U chig‘atoy tilidagi beqiyos merosidan tashqari, fors tilida ham ko‘plab g‘azallar bitgan. Navoiyning forsiy g‘azallari alohida diqqatga sazovor bo‘lib, ular “divon” holida jamlangan. Ularning asosiy mavzulari – ishq, sadoqat, ilohiy muhabbat, ma‘naviy kamolot va tasavvufiy tafakkurga boy.

Navoiyning fors tilidagi ijodi asosan adabiy tajriba, ruhiy izlanish va badiiy mukammallikka intilish mahsuli sifatida baholanadi. U fors tilini nafaqat bilgan, balki bu tilning poetik imkoniyatlarini puxta egallagan. Shoir o‘z forsiy g‘azallarida ham o‘ziga xos obrazlar, ramzlar va mazmuniy qatlamlarni mujassamlashtirgan. Bu g‘azallar, asosan, an‘naviy sharq she‘riyatining qoidalariga

asoslangan bo'lsa-da, ularning ichki ma'nosi, tasvir kuchi va badiiy jilosi Navoiyning individual poetikasini namoyon qiladi.

Til va leksik-stilistik xususiyatlar

Alisher Navoiyning forsiy g'azallari til jihatidan nihoyatda nafis va poetikdir. U fors tilining fonetik ohangdorligi, semantik boyligi va stilistik uslublarini mahorat bilan qo'llagan. Shoir bu tilda quyidagi uslublarni mahorat bilan uyg'unlashtirgan:

- **Tashbih va istiora:** G'azallarda tasviriy ifodalar chuqur poetik kuchga ega. Yor gohi quyosh, gohi oy, gohi gul, gohi ham Haq sifatida tasvirlanadi.

- **Sinonimlar va antonimlar o'yinlari:** Leksik boylig orqali ma'no teranligini kuchaytiradi. Masalan, "zulm" va "adalat", "g'am" va "shodlik" juftliklari orqali ruhiy qarama-qarshiliklar beriladi.

- **Sifatlash va tafsif:** Yorning go'zalligi yoki ma'shuqaning ko'zlari, qoshlari, lablari tasvirida o'ziga xos bo'yoqlar ishlatiladi:

"To zi husnat ba jahon oftod zohiri jamol,
Har nigohat chu sham' afshonad dudi ahvol."

Bu kabi misralarda yor jamoli bilan dunyoga nur sochayotgan, biroq unga qaratilgan nigoh esa ko'ngilni tutunli holatga solayotganligi poetik paradoks orqali beriladi.

- **Fonetik uyg'unlik:** Aliteratsiya va assonanslar shoir tilining ohangdorligini oshiradi. Ayniqsa, qofiyalarning ichki ritmga mos kelishi badiiy ta'sirchanlikni kuchaytiradi.

Uslubiy yondashuv va badiiy vositalar: Navoiyning forsiy g'azallari uslubiy jihatdan murakkab va serqatlamdir. Unda quyidagi asosiy yondashuvlar ko'zga tashlanadi:

- **Tasavvufiy yondashuv:** Shoir g'azallarida Allohga yaqinlashuv, ruhiy poklanish, ego (nafs) bilan kurashish kabi mavzular asosiy o'rinda turadi. Yor obrazi orqali ilohiy ishq timsoli beriladi. Bu borada Rumi, Attor, Hofiz an'analarini davom ettiradi.

- **Romantik va lirizm ohangi:** Yor va oshiq o'rtasidagi muhabbat tasvirlari chuqur ruhiy dramatism bilan beriladi. Ishq bu yerda faqat dunyoviy emas, balki ruhiy taraqqiyot vositasidir.

- **Didaktik-falsafiy ruh:** Ba'zi g'azallarida inson kamoloti, hayot mazmuni, vaqtning o'tkinchiligi, dunyo va oxiratning mohiyati falsafiy tarzda yoritiladi.

- **Dialogik shakl:** Shoir ko'p hollarda yor bilan xayoliy muloqotda bo'ladi. Bu muloqotda savol-javoblar, ranjish va uzrlar, ichki kechinmalar obrazli til bilan ifodalanadi.

Obrazlar va ramzlar tizimi: Alisher Navoiyning forsiy g'azallari obrazlar va ramzlarga boy. U Sharq she'riyatida an'anaviy bo'lgan lekin o'z ijodiga xos ma'no yuklagan timsollardan foydalanadi:

- **Yor (ma'shuqa):** Har doim ilohiy go'zallik, mukammallik va qutlug' timsol sifatida beriladi. Yorning qoshlaridan tortib, nigohigacha barchasi ruhiy jihatdan ta'sirchan va ma'naviy mazmunga ega.

- **Mayxona va may:** Bu ramzlar orqali ilohiy haqiqatga yetishish jarayoni yoki tasavvufiy mastlik holati ifodalanadi. Ma'nan bu – dunyoviylikdan voz kechish ramzi.

- **Sham', parvona, gul, bulbul:** Yor va oshiq o'rtasidagi munosabatni obrazli ravishda berish uchun ishlatiladi.

- **Zanjir, kaman, tig':** Ishq og'rig'i, sadoqat sinovlari va fidokorlikning ramziy ifodasi sifatida tez-tez uchraydi.

Forsiy adabiy an'ana bilan bog'liqlik

Navoiyning forsiy g'azallari o'z davridagi yetuk forsiy shoirlar – Sa'diy, Hofiz, Nizomiy, Rumi ijodi bilan uzviy bog'liq. Biroq, u ularning ta'sirida qolib ketmagan, balki o'z individual poetik ifodasini shakllantirgan.

Masalan, Hofizda yor ramzi ko'proq dunyoviy ilohiy go'zallik bo'lsa, Navoiyning forsiy g'azallarida bu obraz ba'zan shunchalik ulug'lanadiki, u mutlaq ilohiy mavjudlikka aylanishi mumkin.

Xulosa

Alisher Navoiy o'zining forsiy g'azallari orqali Sharq she'riyati an'alarini chuqur anglagan, ularni o'z ijodiy tafakkuri bilan boyitgan ijodkor sifatida namoyon bo'ladi. Shoirning bu g'azallarida tilning ohangdorligi, leksik boylik, uslubiy noziklik va badiiy obrazlarning xilma-xilligi diqqatga sazovordir. U fors tilini faqat vosita sifatida emas, balki badiiy-estetik mazmuni chuqur ifodalash quroliga aylantirgan.

Navoiy g'azallarida til poetik va ma'naviy yuklama bilan boyitilgan. U nafaqat forsiy she'riyatning tasviriy imkoniyatlaridan ustalik bilan foydalangan, balki o'ziga xos falsafiy-tasavvufiy g'oyalarni ramziy va obrazli ifodalar orqali yetkazgan. Shoir o'z g'azallarida yor obrazi orqali ilohiy go'zallikni, mayxona orqali ilohiy mastlikni, iztirob orqali ruhiy poklanishni ifodalaydi.

Alisher Navoiyning forsiy g'azallari uslubiy jihatdan turli yondashuvlar bilan boyitilgan: tasavvufiy, falsafiy, romantik va didaktik elementlar o'zaro uyg'unlashgan. Bu esa uning ijodini o'z davridagi boshqa forsiy so'z ustalaridan ajratib turadi. Uning ikki tillik ijodi, ayniqsa, forsiy g'azallarining badiiy yetukligi, Navoiy shaxsini nafaqat o'zbek, balki jahon adabiyoti tarixida yuksak maqomda e'tirof etilishiga sabab bo'lgan.

Shu bois, Alisher Navoiyning forsiy g'azallari nafaqat badiiy meros sifatida, balki poetik tafakkur va til mahoratining yuksak namunasi sifatida alohida e'tibor talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Навоий А. Форсий ғазаллар. – Техрон: Мероси Адиба, 2015. – 228 с.
2. Раҳмонов Ш. Алишер Навоий ва форсий адабиёт. – Тошкент: Фан, 1998. – 192 б.
3. Ҳайитметов А. Алишер Навоий ва тасаввуф. – Тошкент: Ўқитувчи, 1983. – 160 б.
4. Бертельс Е. Э. Навоий и персидская поэзия // Избранные труды. – М.: Наука, 1965. – Т. 2. – С. 101–143.
5. Азизов Ш. Навоий шеърлятида тасвир ва образ: монография. – Тошкент: Фан ва технология, 2014. – 276 б.
6. Ҳамидов Н. Алишер Навоийнинг ғазал жанридаги маҳорат манбаи // Тил ва адабиёт. – 2017. – №4. – Б. 56–61.
7. Маҳмудов Н. Навоийнинг форсий ғазалларида лексик-услубий хусусиятлар // Ўзбек тили ва адабиёти. – 2021. – №1. – Б. 22–29.